

Fatih Özatay¹

Güven Sak²

COVID-19 NEDENİYLE SOKAĞA ÇIKMA YASAĞI UYGULANIRSA

POLİTİKA NOTU

1. Giriş

“COVID-19’un ekonomik sonuçlarını yönetebilmek için neler yapılabilir?” başlıklı politika notumuz 23 Mart 2020’de Dünya Gazetesi’nde yayımlandı.

O tarihten bu yazının kaleme alındığı güne kadar (28 Mart 2020) geçen beş gün içinde tüm dünyada vaka sayısı yüzde 75, bu hastalık nedeniyle hayatını kaybedenlerin sayısı ise yüzde 86 arttı. Vaka sayısı 650,000’i, hayatını kaybedenlerin sayısı ise 30,000’i aştı. Siz bu yazılanları okurken daha da artmış olacak.

Vaka sayısının 100,000’e ulaşması için elli gün gerekmişti. Vaka sayısının tüm dünyada ikinci 100,000’e ulaşması ise on üç gün sürmüştü. Üçüncü 100,000 vakaya ise dört gün içinde ulaştık. Dördüncü 100,000 için üç gün yetti. Beşinci gün için de üç 3 gün gerekti. Altıncı 100,000’e ise iki günde ulaştık. COVID-19 hızla yayılıyor ve kayıp sayısı da artıyor.

Türkiye’de ise COVID-19 benzerlerine göre daha da hızlı yayılıyor. Rakamların şu anki hali kimseyi yanıltmamalı. Son beş gün içinde, Türkiye’de vaka sayısı yüzde 384, bu hastalık nedeniyle hayatını kaybedenlerin sayısı ise yüzde 191 arttı. Memleketimizdeki yayılma hızının şu son beş gün için dünya ortalamasının üzerinde olması dikkat çekici.

COVID-19’ın yayılma hızının giderek artıyor olması, gönüllü sosyal mesafe koyma tedbirinin yeterince işe yaramadığını gösteriyor esas olarak. Sosyal mesafe koyma, hastalığı ortadan kaldırmak için değil, hastalığın yayılma hızını yavaşlatarak, kolay uygulanabilir bir test kiti ve/veya bir aşı geliştirilinceye kadar, sağlık sistemi altyapısının çökmesini

¹ https://www.tepav.org.tr/tr/ekibimiz/s/89/Fatih+Ozatay_+Dr.

² https://www.tepav.org.tr/tr/ekibimiz/s/27/Guven+Sak_+Dr.

engellemek için gündeme getirilmiş bir tedbirdir. Ama rakamlar artık 'gönüllü' sosyal mesafe koymadan 'zorunlu' sosyal mesafe koymaya doğru geçmeye başlanması gerektiğine işaret ediyor.

Türkiye'de son alınan tedbirler de sosyal mesafe koyma tedbirinde gönüllüden zorunluya doğru gitmekte olduğumuzu gösteriyor. Bu not, böyle bir tedbirin uygulanması halinde ortaya çıkacak iktisadi etkiyi değerlendirmeyi ve alınabilecek tedbirlere odaklanmak üzere bir çerçeve ortaya koymayı hedefliyor.

2. Üç temel soru

Özatay ve Sak (2020)'de temel bakış açımız COVID-19'un gönüllü sosyal mesafe koyma tedbiri ile esasen işletmelerin/fabrikaların önemli bir bölümünün açık kalmaya devam edeceği varsayımı idi. O yazının kaleme alındığı günden bu yana yaşanan gelişmeler bu varsayımın artık geçerliliğini yitirdiğini gösterdi. Peki, bu neyi değiştirir?

Önce neyin değişmediğinin altını çizmekte fayda vardır. Moss (2004)'ün vurguladığı "devletin son çözümlemede temel risk yöneticisi olması fonksiyonu" bugün dünden daha fazla önemlidir. Hem halk sağlığı alanında, hem de milletin refahı açısından ekonomi alanında belirginleşen sistemik riskin kamu tarafından belli bir ölçüde yönetiliyor olması ve bireyler ile işletmelerin karşı karşıya kaldıkları riskin bir bölümünün sosyalleştirilmesi gereklidir. Ama bu risk yönetiminin uygulamada nasıl gerçekleştirileceğine ilişkin çerçeve değişmiştir. Zira hadisenin modalitesi farklılaşmış, vaka sayısı hızla artmış ve zorunlu sosyal mesafe koyma tedbiri gerekli hale gelmiştir.

Zorunlu mesafe koyma ile birlikte nihai mal ve hizmet üreten tüm şirketlerin ürettiği mevcut mal ve hizmetlere bir nevi alım garantisi vererek, geçici bir süre için ekonomik faaliyet hacmini korumak artık gerçekçi bir yaklaşım olmaktan çıkmıştır. Özatay ve Sak (2020)'de vurgulandığı gibi "bu aşamada artık temel ilke ekonomik faaliyet hacminin mümkün olduğunca korunmasından çok katma değeri üretenlerin hayatlarını idame ettirebilmelerinin sağlanması olacaktır." Katma değeri üreten çalışanların, iş sahiplerinin ve işletmelerin hayatlarını idame ettirebilmek için yine aynı çalışmada "yukarıda önerilen... önlemlerin önemli bir kısmı bu durumda da uygulanabilir. Ancak böyle bir duruma karşı ne yapılabileceğine ilişkin bir başka çalışma gerektiği de açıktır." diye not düşülmüştü. İşte bu çalışma, o çalışmadır.

Bu noktadan itibaren meseleye üç soru etrafında düşünerek yaklaşmakta, cevap aramakta fayda vardır:

- I. COVID-19 küresel salgını karşısında, insan hayatını korumak için, ne tür yeni mal ve hizmetlerin üretimine ve bunu gerçekleştirmek için ekonomik işleyişte ne tür bir değişikliğe ihtiyaç vardır?
- II. Çalışanların refahını koruyarak bir sonraki üretim döneminde yeniden işe dönmelerini sağlayacak bir ekonomik paket nasıl tasarlanabilir?
- III. İşletmelerin bir üretim döneminden ötekine sağlıklı bir biçimde kaynaklarını aktararak, "ertesi gün" faaliyetlerine devam edebilmesini sağlamak için ne yapılabilir?

Frydman ve Phelps (2020)'nin geliştirilmiş versiyonu olan bu üç temel soruyu esasen iki temel varsayım etrafında ele almak gerekir. Birincisi gönüllü veya zorunlu sosyal mesafe koyma tedbirinin uygulanıyor olması, ikincisi küresel işbirliği mekanizmalarının çalışıp çalışmadığı varsayımı. Burada sokağa çıkma yasağı varsayımı veri olarak kabul edilirken,

yanıt arayışını varsayımlara dayalı olarak daha karmaşık hale getirmemek üzere küresel işbirliğinin var olup olmamasının yol açtığı ek soru ve yaklaşımlar ihmal edilmiştir.

3. Yanıt arayışı

3.1. Yeni mal ve hizmet üretimi yelpazesi

Öncelikle ortadaki halk sağlığı problemi ile etkin mücadele birinci önceliklidir. İleriye yönelik projeksiyonlar değişik varsayımlar altında hasta sayısının ne kadar artacağı, ne kadar yoğun bakım yatağına ihtiyaç olacağını öngörmemize imkan vermektedir. Bu boyutta bir halk sağlığı problemi ile baş etmeye çalışırken, her gün, gün içinde olup bitenleri açıklamak, pasif bir biçimde çetele tutmak yerine, ileriye yönelik projeksiyonlara dayalı planlamaya ağırlık vermek gerekmektedir. Bu projeksiyonlar normal şartlar altında daha ne kadar teyakkuzda olmamız gerektiği konusunda hepimize yol gösterecektir.

Bu çerçevede, ileriye yönelik projeksiyonlara dayalı olarak, sağlık sisteminin çökmesini önlemek birincil önemdedir. Sistem çöktüğünde, ortaya çıkacak görüntülerin olası iktisadi etkisi, hastalığın daha da yaygınlaşması ve süresinin uzaması ile çok daha negatif olacaktır. Bu noktada, planlanması gereken daha çok hasta yatağı, daha çok yoğun bakım yatağı, daha fazla eğitilmiş personel, daha fazla kişisel koruyucu ekipman (maske, eldiven ve giysi) ve daha fazla temizlik malzemesinin üretiminin nasıl temin edileceğidir.

Kamunun bu halk sağlığı meselesi karşısında memleketin tüm kaynaklarını bir an önce seferber etmesi, şirketlerin bu amaca uygun olarak dönüşmeleri için gereken tedbirleri alması ve teşvikleri buna göre ayarlaması gerekmektedir. ABD Dışişleri Bakanlığı'nın, 26 Mart 2020 tarihli açıklama ile özellikle COVID-19 ile mücadelede bilgi ve tecrübe sahibi olan her tür medikal personele kolay vize verme açıklamasını bu tür bir planlamanın doğal sonucu olarak görmek gerekmektedir. (<https://travel.state.gov/content/travel/en/News/visas-news/update-on-h-and-j-visas-for-medical-professionals.html>) Türkiye'nin de bu tür ileriye yönelik planlama konusunda daha etkin bir tavır alması gerekmektedir. Örneğin, otellerin ve öğrenci yurtlarının geçici bir süre için hastane olarak kullanılması için gereken hazırlık şimdiden yapılmalıdır.

Takdir edilmelidir ki bu tür bir planlama, halk sağlığı ve enfeksiyon uzmanlarının desteğine ihtiyaç duymakla birlikte, yalnızca tıp uzmanlarına bırakılamaz. Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kapatılmış olsa bile, Türkiye'nin halen böyle bir planlama kapasitesini bir araya getirebilmesi mümkündür. Öte yandan, bu başlık altında ele alınan yeni mal ve hizmet üretimleri için gereken parasal desteğin hesaplanması da gerekmektedir. Bu aşamada, bu tutarın çok fazla olmayacağını tahmin ettiğimizi belirtmekle yetiniyoruz.

3.2. Hayatın idamesi

İkinci olarak, işini kaybedenlerin, hayatını idame ettirebilmek için her gün sokağa çıkıp çalışmakta zorunda olanların, tarımda geçici işçi olarak çalışmak üzere dönemsel olarak göç etmek zorunda olanların, ülkemizdeki göçmenlerin, yalnızca sigortalı olan azınlığın değil herkesin bu dönemde minimum bir gelir desteğine ihtiyacı olacağı açıktır. Bu sıra dışı dönemin şu anda üç aydan fazla süreceği ortadadır. İlk etkinin Mart ayında görünür olduğu düşünülürse, Haziran 2020'ye kadar devam edecek ve zorunlu sosyal mesafe koymayı gerektirecek bu sıra dışı dönemde hiç kimsenin kendisini tek başına hissetmemesinin sağlanması önemlidir. Türkiye gibi tasarruf oranının düşük olduğu bir ekonomide gelir desteği meselesi daha da önem kazanmaktadır.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO)'nün açıklamasına göre, COVID-19 için bir aşı bulunması için, on iki ile on sekiz aylık bir süre geçmesi gerekmektedir. Bundan önce ise kolay yapılabilen ve pahalı olmayan bir COVID-19 testinin çıkması beklenebilir. Ama her durumda, gönüllü veya zorunlu sosyal mesafe koyma tedbirlerinin kısa sürede ortadan kalkmayacağı artık ortadadır.

Açıktır ki, zorunlu sosyal mesafe koyma uygulamasının başarısı bunun yapılabilir olmasına, kimsenin kendisini evden çıkararak para kazanmak zorunda hissetmemesine bağlıdır. Bu çerçevede, her bir aile ferdi için sağlanacak minimum bir ödeme öncelikle bir halk sağlığı tedbiri olacak ve salgının toplumumuzu daha fazla etkilemesini engelleyecektir.

Peki, işletmelere desteği istihdam garantisine bağlamak buradaki yükü hafifletebilir mi? Hayır. Türkiye'de işletmelerin yüzde 95'i yirmiden az çalışana sahip mikro işletmelerdir. Zorunlu sigortalı çalıştıran işletmelerin yüzde 66'sı dörtten az kişi çalıştırmaktadır. Ve bunlar yalnızca sosyal sigorta sistemine kayıtlı çalışanları içermektedir.

Bu tür bir geçici desteğin, normal zamanlar için tasarlanmış olan, destek aylığı bağlanmasının, belli bir süre prim ödeme ya da belli bir süre bir iş yerinde çalışma gibi koşula dayalı ve ayrıca başvurudan sonra aylarca beklemeyi gerektiren mevcut sigorta mekanizmaları tarafından sağlanması beklenemez. Burada bir dizi otomatik destek mekanizmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

Zaten bugün dünyanın her yerindeki hazırlıksızlığın temel nedeni, küresel bir salgın halinde bununla mücadele edecek yeterli kurumsal altyapıya sahip olmamamızdır. Burada "varmış gibi" yaparak tedbir açıklamak yalnızca sorunu daha da büyütecektir.

Bu tür bir desteğin parasal boyutu ne olabilir? Bu soruya yanıt verebilmek için öncelikle vatandaşların mevcut yükümlülüklerinin ele alınması gerekir. Yurtiçinde yaşayanlar açısından bakıldığında bir vatandaşın yükümlülüğü bir başka vatandaşın alacağıdır. Yükümlülüklerin yerine getirilmesinin erteleneceğini düşünelim. Farklı bir ifadeyle, kira, kredi faizi ve mevduat faizi gibi ödemeler üç ay ertelensin. Benzer bir biçimde devlete olan vergi ve benzeri yükümlülüklerin yerine getirilme zorunluluğu da ötelensin (Bölüm III.3'te de bu sorun işletmeler için de ele alınmaktadır).

İlk olarak hane sayısından gidelim. 2018 verilerine göre Türkiye'de yaklaşık 23 milyon hane var. Hane başına devletin ayda 2000 lira verdiğini düşünelim (kira, elektrik, ısınma, ulaşım, sağlık giderleri yok; büyük ölçüde gıda harcamaları için). 46 milyar lira tutar; 2019 GSYH'sinin yüzde 1,1'ine denk geliyor. Bu bir aylık toplam. Üç aylık bir dönem ele alınırsa GSYH'nin yüzde 3,3'ü olur. Vurgulanması gereken önemli nokta bu desteğin hanelere üye sayısına göre dağıtılması gerektiğidir. 2018 verilerine göre bir hanede yaşayan ortalama kişi sayısı 3,4'tür. Dolayısıyla, ortalamanın altında üyesi olan haneler için daha az, ortalamanın üzerinde üye sayısı olan haneler için daha fazla desteğe ihtiyaç olacağı açıktır. Bir diğer dikkate alınması gereken nokta, hane başına destekten yola çıkarak toplam destek gereksinimini hesaplamak için kullandığımız hane başına 2000 lira desteğin gelir dağılımına göre de değişebileceğidir.

İkinci alternatif olarak işgücü verilerini kullanalım. Son açıklanan işgücü verilerine göre 28 milyon kişi çalışıyor (kendi hesabına çalışanlar, işverenler, ücret ve maaş alanlar, kayıt dışı çalışanlar) ve 4,5 milyon işsiz var. Yukarıda değinildiği gibi, tarım, gıda, sağlık ve benzeri sektörlerde çalışanlar yine çalışacak. Bu durumda ödeme yapılması gereken yaklaşık 18 milyon çalışan ve 4,5 milyon işsiz var. Çalışan başına 2000 lira ödenirse yine benzer bir bütçe yükü ortaya çıkıyor.

Bir karşılaştırma yararlı olacak: 2008 küresel krizi nedeniyle Türkiye'nin açıkladığı destek paketinin büyüklüğü GSYH'nin yüzde 1,2'si kadardı. (Özatay, 2016, Tablo 8-3 ve oradaki kaynaklar). O zaman sorun sadece ekonomik küçülmeydi. Şimdi ise merkezinde halk sağlığı olan çok daha büyük bir sorun ile yüz yüzeyiz. Hesaplanan desteğin, devlet altından kalkamayacağı bir büyüklük olmadığı açıktır.

3.3. Sonrası için işletmelerin canlılığını korumak

Üçüncü olarak ise, memleketin üretim kapasitesinin tamamının bu üretim döneminden diğerine mümkün olduğunca nasıl az hasarla aktarılacağı tartışılması gerekmektedir. Tamamen hasarsız bir geçişin mümkün olmayacağını daha en baştan kabul etmek gerekir.

Burada bir üretim dönemi, şematik olarak düşünürsek, işletmenin elindeki nakit işletme sermayesi ve/veya banka ve ticari krediler vasıtasıyla tüm girdileri bir araya getirmesinden başlayarak, daha sonra çalışanlarıyla birlikte bu girdilerden nihai mal ve hizmeti üretmesine kadar geçen süreci ifade etmektedir. Dolayısıyla her üretim dönemi bir dizi alacak ve borç yaratmaktadır. Bir üretim döneminin uzunluğu sektörden sektöre değişmektedir. Ortalama üretim döneminin üç ay olduğunu düşündüğümüzde, gönüllü veya zorunlu sosyal mesafe koyma tedbirlerinin bir üretim dönemini aşkın bir süre işletmeleri etkilemesini beklemek gerekmektedir. Bu durumda, işletmenin kendi başına ileriye yönelik planlama yapabilmesi mümkün değildir.

Kamunun farklı sektörlerde çalışan işletmeler için farklı planları ortaya koyabilmesi gerekmektedir. Burada üç tip işletme düşünülebilir: Birincisi, üretime yoğun bir biçimde devam etmesi gerekenler. İkinci olarak, ortadaki halk sağlığı probleminin kendisi ve sürecin sağlıklı yönetimi için dönüşümüne destek sağlanması gereken işletmeler olacaktır. Üçüncüsü diğer işletmelerdir.

3.3.a. Faaliyete devam etmesi zorunlu olan işletmeler

Bunlar öncelikle sağlık sektörü, tarım işletmeleri, gıda, temizlik malzemesi, tıbbi cihaz ve ambalaj sanayii firmaları olacaktır. Bunların ve buralarda çalışan personelin görevlerine devamı elzemdir.

Bu çerçevede ön plana çıkacak başlıklar şunlardır: Çalışanların sağlıklarının korunması için alınacak önlemler, evlerinden işyerlerine ve işyerlerinden evlerine nasıl taşınacakları, çalışanların gerekirse otellerde misafir edilmelerinin nasıl sağlanacağı, üretim için gereken girdilerin temini, üretilen ürünlerin nakli ve bu ürünlere ihtiyaç sahiplerinin nasıl ulaşacaklarıdır.

3.3.b. Dönüştürülmesi gereken işletmeler

İkinci olarak, III.1'de değinilen "yeni mal ve hizmet üretimi yelpazesi"nde yer alan işletmelerdir. Farklı bir ifadeyle, ortadaki halk sağlığı probleminin kendisi ve sürecin sağlıklı yönetimi için dönüşümüne destek sağlanması gereken işletmelere yönelik planlamadır. Örneğin, hastaneye dönüştürülmek üzere seçilen oteller, öğrenci yurtları gibi işletmelerle, bu tip dönüşüm süreci için gereken malzemeyi, koruyucu araç ve gereci üretmek üzere devreye girebilecek olan işletmeler.

Bunların yanı sıra dijital talep toplayarak eve yemek ya da malzeme naklini üstlenen işletmeler gibi bu dönemde zorunlu mesafe koyma önlemlerinin sıkı uygulanmasını destekleyecek dönüşüm projelerinin hepsini planlamak gerekecektir.

Ayrıca tıbbi imkanlarla hastaları coğrafi olarak bir araya getirmenin zorlukları düşünülerek, hastane uçaklar ve bu amaçla teçhiz edilmiş ambulanslar ve eğitilmiş personel vasıtasıyla hastaların imkanların olduğu yerlere nakledilmesi için de bir planlama içinde olmak, bu tür hizmetleri sunan firmaları da hareketlendirmek düşünülebilir.

Ayrıca önümüzdeki bir kaç haftada tarımsal işletmeler için hasadın başlayacağı düşünüldüğünde örneğin ortaya bir planlama gereği çıkmaktadır. Hasat genellikle doğudan aileleriyle birlikte gelen son dönemde ağırlıkla Suriyeli mevsimlik işçilerle yapılırdı. Bu kez aynı çalışanlarla hasadı örgütlemek bile, aileleri gelemeyeceği için, daha pahalıya mal olacaktır. Kamunun destek planlamasına bu konuyu da eklemek gerekmektedir.

Ama görünen şudur: İşletmelere bu sıra dışı dönemde doğru müşevvikleri verebilmek için yoğun bir planlama/organizasyon kapasitesine ihtiyaç vardır.

3.3.c. İşletme sermayelerinin korunması

Üçüncü olarak ise, bunların dışında kalan işletmelerin durumunu da ele almak gerekmektedir. Mal ve hizmet üretimi bir veya birden uzun bir üretim dönemi boyunca tatil edilecekse, işletmelerin mevcut işletme sermayeleri ile işlerin normale döndüğü üretim döneminin başına ulaştırılabilmesi elzemdir. Burada sistem içindeki her bir borcun bir başka işletmenin alacağı olduğu dikkate alınarak bir çözüm bulmak gerekmektedir. Banka kredi borçları, vergi ve kiralar dahil tüm ticari borçların tümünün birlikte ötelenmesi düşünülebilir. Böyle bir adım o alacakların toplanması varsayımı ile yapılacak borç ödemelerini de erteleyeceği için işe yarayabilir. Ya da kamunun alacakların tümünü devir almasını sağlayacak bir sistem tasarlanması düşünülebilir. Bu durumda, bankacılık sisteminin sağlıklı işleyişi için ayrıca bir önlem paketi de düşünülmelidir.

İşletmelerin hayatiyeti için gereken desteğin, aynı bireyler için olduğu gibi düşünülmesi gerekir. Burada esas bir sonraki üretim dönemine daha yüksek bir borçlulukla gireceği düşünülen her işletmeye, iş hacmine göre, hibe ödemeleri ve faizsiz kredi ile işletme sermayesi sağlamak olmalıdır. Amaç, tatil edilen üretim döneminden sonra işletmenin tekrar hayatiyetini sağlayacak tedbiri bulmaktır. Özellikle Türk ekonomisinde KOBİ'lerin ağırlığı düşünüldüğünde, geçmiş dönem cirolarına dayalı karşılıksız bir işletme sermayesi desteği programına ihtiyaç vardır. Burada Türkiye için temel zorluk kayıt dışılıktan kaynaklanan veri problemleri olabilir. Zaten Danimarka ve Kanada gibi gelişmiş ülkelerde rahatlıkla uygulanan tedbirleri bizim gibi ülkelerde problemliyapan bir husus da budur (Ornelas, 2020).

4. Sonuç Yerine

Zorunlu sosyal mesafe koymanın başlaması ve süresinin uzaması ile birlikte kamunun yalnızca gelir desteği değil, yoğun bir organizasyon kabiliyeti de sergileyerek mal ve hizmet üretim sürecini geçici bir dönem için yeniden yapılandırması gerekecektir.

Türkiye gibi tasarruf oranının düşük, kurumsal altyapının zayıf, kayıt dışılığın yüksek olduğu gelişmekte olan bir ekonomide COVID-19 ile mücadelenin gelişmiş ülkelere göre daha zor olacağı açıktır. Türkiye'de gönüllü ya da zorunlu mesafe koymanın olumsuz etkisini izale etmek için kamunun Almanya'dakine göre daha aktif bir tavır alması gerekmektedir. Türkiye'nin küresel salgına son derece kapsamlı bir kamu idaresi yapısal değişikliği sonrasında yakalanmış olması, kamu idaresinin kapasite inşasını daha da önemli bir mesele haline getirmektedir.

Önemli bir soru da gereken kaynağın nasıl sağlanacağıdır. Kaynak sorunu ele alınırken, ikinci bölümün sonunda yaptığımız "...yanıt arayışını varsayımlara dayalı olarak daha karmaşık hale getirmemek üzere küresel işbirliğinin var olup olmamasının yol açtığı ek soru ve yaklaşımlar ihmal edilmiştir" varsayımı hatırlanmalıdır. Elbette, küresel dayanışma ve bu çerçevede uluslararası kurumlarla işbirliği kaynak sorununu hafifletecektir. Ancak bu tür bir kaynağın olmaması halinde, elimiz kolumuz bağlı durumu izlemek zorunda olmadığımız/olmamız gerektiği açıktır. Kaldı ki bu tür bir kaynağın sağlanması halinde bile yine kaynak açığımız kalacaktır.

Kaynak, Özatay ve Sak (2020)'de dile getirilen kaynaktır. Öncelikle Hazine ve Maliye Bakanlığı Devlet İç Borçlanma Senedi (DİBS) çıkaracaktır. DİBS'lerin –yasasında geçici bir değişiklik yapılarak- Merkez Bankası'nca satın alınması (parasal genişleme) gerekmektedir. DİBS'lerin bir kısmı bankalara satılabilirse parasal genişleme sınırlandırılabilir. Özatay ve Sak (2020)'de vurgulandığı gibi tüm dünyanın sıra dışı önlemler aldığı bir dönem yaşadığımızı unutmamak zorundayız. Bu çerçevede finansman biçimimizin kendisi de sıra dışı bir önlem olarak anlatılmalı ve parasal genişlemenin bir süre sonra nasıl bir plan dahilinde geri alınacağı en baştan açıklanmalıdır.

Üzerinde düşünülmesi gereken ve bu notta az önce belirttiğimiz varsayım çerçevesinde ele alınmayan bir başka nokta da yerleşiklerin yabancılara olan borçları meselesidir. Merkez Bankası verilerine göre önümüzdeki on iki ayda ödenmesi gereken dış borcumuz 172 milyar dolardır. Bunun 32 milyar doları kamu kesiminin, 50 milyar doları ise özel finans kurumlarının borcudur. Bir aylık bir döneme, bu kesimler dışarıda bırakılırsa kabaca 7.5 milyar dolar, hepsi dahil edilirse 14.3 milyar dolar düşmektedir. Bu rakamlara cari işlemler açığını finanse etmek için gereken döviz miktarı dahil değildir. Kamu kesiminin borcunun Merkez Bankası'nca ödeneceğini, özel bankaların ve büyük şirketlerin kendi borçlarının bir kısmını ticari ilişkileri çerçevesinde finanse edeceklerini düşünebiliriz. Yine de ek kaynağa ihtiyaç duyulacaktır. Ancak küresel dayanışma ve işbirliği ile kaynak sorunu hafifletilebilir.

Bu notta, COVID-19 küresel salgınının yol açtığı halk sağlığı meselesini, bir test ve/veya aşı bulununcaya kadar kontrol altında tutabilmek için gündeme getirilen zorunlu sosyal mesafe koyma tedbirinin hanehalkı ve işletmelerde yaratacağı etkilerin nasıl yönetilebileceğine ilişkin bir çerçeve ortaya konulmaktadır. Açıktır ki, burada daha tartışılmayan dış dünya kaynaklı etkileri küresel işbirliğinin olup olmayacağı varsayımlarına dayalı olarak ayrıca ele almak gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Fryman, R. ve E. S. Phelps (2020) “Insuring the Survival of Post-Pandemic Economies.” 23 Mart, Project Syndicate.

Moss, D. (2004). When All Else Fails: Government as the Ultimate Risk Manager, Harvard University Press

Ornelas, E. (2020) “Managing economic lockdowns in an epidemic” 28 Mart, VoxEU (<https://voxeu.org/article/managing-economic-lockdowns-epidemic>)

Özatay, F. (2016). “The Policy Response in Emerging Market Economies in the G-20” T. Bayoumi, S. Pickford ve P. Subacchi tarafından derlenen Managing Complexity: Economic Policy Cooperation After the Crisis içinde, Bölüm 8, Brookings.

Özatay F. ve G. Sak (2020). “COVID-19’un Ekonomik Sonuçlarını Yönetebilmek İçin Ne Yapılabilir?”, TEPAV Politika Notu No. 202005 (ayrıca 23 Mart 2020 tarihli Dünya Gazetesi). (<https://www.tepav.org.tr/tr/haberler/s/10098>)